

Engellilik ve Spor Sosyolojisi¹

Meltem IŞIK AFACAN^{IB}

DOI: <https://doi.org/10.38021asbid.1374370>

ORJİNAL ARAŞTIRMA

Aydın Adnan Menderes
Üniversitesi, Spor Bilimleri
Fakültesi, Aydın/Türkiye

Öz

İnsan, sosyal bir canlı olduğu için diğer insanlarla birlikte yaşar. Bu yaşam zorunluluğu, sosyal yaşam alanlarının insanlar tarafından kurulmasını gerektirir. Eğitim, sanat, spor gibi sosyal yaşam alanları yazılı ve yazısız olmayan kurallara göre belirlenir. Bu yaşam alanlarında yapılan her şey diğer insanlara da yansıdığı için toplumun kültürünü oluşturur. Eğitim kültürü, sanat kültürü ve spor kültürü gibi oluşan alt kültürlerin durumu, aynı zamanda o toplum için bir medeniyet göstergesidir. Medeniyetin temel göstergelerinden biri, spor gibi insan birlikteliklerinde oluşan etkinlikler ile ilgili sosyal faydanın paylaşılma seviyesidir. Çünkü her insan, hayat koşullarını ilgilendiren yetenek ve becerilere aynı derecede sahip değildir. Dolayısıyla sosyal yaşamın fırsat ve olanaklarından herkesin faydalanabilmesi için resmi ve özel tüm kurum ile kuruluşların yapması gereken görevleri ve almaları gereken sorumlulukları vardır. Sporda engellilik konusuna bu bakış açısından yaklaşmak spor sosyolojisinin amaçlarından biridir. Çünkü spor sosyolojisinin merkezi alanı spor ve spor insanıdır. Engelli sporcular için spor ortamlarına girmek çoğu zaman önemli bir sorun olarak görülmektedir. Bu nedenle engelli spor insanları, engelsiz spor insanlarına göre gelişimsel açıdan geride kalmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada öncelikle spor kültürü içinde farklılıklara ve farklı olanlara bakıştaki değişimlere spor sosyolojisi açısından değinilecektir. Daha sonra spor sosyolojisinde engelliliğin ne olduğu konusu ele alınacaktır. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, engelli sporunun ve engelli spor insanlarının spor sosyolojisi açısından araştırılmasının önemi ve gerekliliğini ortaya koymaktır. Araştırma yöntemlerinden betimleme yönteminin kullanıldığı bu çalışmanın engelli sporları konusundaki farkındalığa katkı sağlayacağı ve benzer çalışmalara öncülük edeceği tahmin edilmektedir.

Sorumlu Yazar:
Meltem IŞIK AFACAN
isik.meltem@adu.edu.tr

Anahtar kelimeler: Spor, Engellilik, Spor Sosyolojisi

Disability and Sports Sociology

Abstract

Because humans are social creatures, they live together with other people. This living necessity requires social living spaces to be established by people. Social life areas such as education, art and sports are determined according to written and unwritten rules. Everything done in these living spaces creates the culture of the society because it reflects on other people. One of the basic indicators of civilization is the level of sharing of social benefits related to activities that occur in human associations, such as sports. Because not every person has the same abilities and skills that concern their living conditions. Therefore, in order for everyone to benefit from the opportunities and opportunities of social life, all institutions and organizations, official and private, have tasks that they must perform and responsibilities that they must take. Approaching the issue of disability in sports from this perspective is one of the aims of sports sociology. Because the central area of sports sociology is sports and sports people. In this study, first of all, the differences in sports culture and the changes in the view of those who are different will be discussed from the perspective of sports sociology. Then, the issue of what disability is in sports sociology will be discussed. In this context, the main purpose of the study is to reveal the importance and necessity of researching disabled sports and disabled sports people in terms of sports sociology. The descriptive method, one of the research methods was used.

Keywords: Sports, Disability, Sports Sociology

Yayın Bilgisi

Gönderi Tarihi:
11.10.2023

Kabul Tarihi:
16.10.2023

Online Yayın Tarihi:
29.10.2023

¹ Bu çalışma VII. Uluslararası Akademik Spor Araştırmaları Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Engellilik

Engellilik, bir etkinliğin yapılması için insanın kısıtlanmış olma durumudur. Bu kısıtlanma durumu, hareket ve iletişim gibi beceriler konusunda yetersizliği içermektedir (Afacan, 2020). Bu nedenle engelli kişiler, içinde yaşadıkları kültürde toplumsal yaşama katılım noktasında zorluk yaşayan ve bazen dışlanmaya uğrayan dezavantajlı bir gruptur (Genç ve Çat, 2013). Çünkü kültürde bedene atfedilen anlamlar, engelli bireylerin etiketlenmesine ve engelli insanların düzeltilmesi gereken tıbbi konular olarak görülmelerine neden olmaktadır (James ve Wu, 2006). Engel, kişinin sosyal yaşama katılımını ve uyumunu bozan, aynı zamanda süreklilik gösteren bir dezavantajlılık durumudur. Engelli, özürlü, sakat, muhtaç ve benzeri kelimelerle yapılan etiketlemeler, engelli insanların dezavantajlı grupta yer aldıklarının göstergeleridir. Dolayısıyla engelli bir insan olmak, kişinin yaşadığı sosyal çevredeki engellerden ve engellenmişliklerden dolayı dezavantajlılık kaynağıdır.

Engelli birey, doğuştan veya sonradan yaşanan hastalık veya kaza, yaralanma veya fiziksel ya da zihinsel rahatsızlanma sonucunda bazı duyu, düşünme veya davranış işlevleri kısıtlanan bireydir (Güzel ve Kafa, 2016). Bu bağlamda herhangi bir yoksunluktan dolayı hayatın herhangi bir alanına başkalarıyla eşit şartlarda katılamayan bu engelli bireylerin durumuna da dezavantajlılık denilmektedir. Günümüz dünyasında toplumsal yaşam, geçmiş zamanların birincil ilişki ağlarından oluşan, dar mekânda, sınırlı zamanda ve az sayıdaki kişilerle kurulan bir yaşam değildir. Bugünkü toplumsal sosyal yaşam yüz yüze ilişkilerin durağanlığından, yerleşikliğinden, var olanı korumaya yönelikliğinden, kesin sınırlarla tanımlı beklenen rollerden ve verilmiş statülerden, kullanım değeri için üretimden her geçen gün uzaklaşmaktadır. Bu nedenle engelli bireylerin hayat standartları her zaman tartışmaya açık olmaktadır.

Türkiye’de engelli veya süreğen hastalığı olan kişilerin genel nüfusa oranı % 12 civarındadır (Güzel ve Kafa, 2016). Toplumda farklı pozisyonlarda engelli insanlar bulunmaktadır. Sporda sosyal farklılaşmanın en net örneği engelli sporculardır. Bu farklılaşma, kuralların farklılaşmasıyla başlar, sonra da süreklilik kazanan rollerin ampute sporcu gibi tabirlerle pozisyonlara dönüşür.

Özel gereksinimli birey, zihinsel ve fiziksel yetersizliği olan birey olarak tanımlanmaktadır (Eripek, 2009). Bugün pek çok toplumda engelli bireylerin tanımları, içerikleri, ölçütleri ve bunların toplumsal yaşamdaki etkileri değişmektedir. Çünkü toplumsal kişi ve kolektif kişilik başta olmak üzere toplumsal yaşamın tüm birimleri artık yöneten-yönetilen ve üretim araçları sahibi olan-olmayan gibi tek bir ölçüt temelinde değil, pek çok sayıdaki ölçütler temelinde ayrılmaktadırlar. Bu ayrım, insan birlikteliklerini oluşturan toplumsal kişiler ve kolektif kişiliklerin geçmişe göre daha çok değer görmek istedikleri için olmaktadır. Böylece eşitlik kavramının sadece kanun önünde eşitlik olmaması

vurgulanmaktadır. Toplumsal yaşamın da çok sayıda eşitsizliklerle dolu olduğu dikkate alınarak bunlar için gerekli önlemlerin alınması istenilmektedir.

Alınması gerekli önlemler bağlamında Türkiye'deki yasal düzenlemeler incelendiğinde özel eğitim mevzuatının engelli öğrencilerin gereksinimlerini karşılamak ve haklarını korumak konusunda yeterli olduğu görülmektedir (Yılmaz ve Batu, 2016). Fakat engelli kavramı çeşitliliklerle doludur. Bu nedenle tek bir engelli kategorisine değil her engelli grubuna hitap eden kavramsallaştırmalara gerek duyulmaktadır. Bu istek, 2. Dünya Savaşı sonrasında bugüne yaygınlaşarak gelmiştir. Sürecin 2. Dünya Savaşı sonrasında hızlanarak yayılmasında dünyanın iletişim, ulaşım ve bilişim teknolojilerindeki ilerlemeler ile ülke yönetimlerinin demokratikleşmeleri, formel eğitimin yaygınlaşması, maddi refahtan alınan payın artması etkili olmuştur. Tüm bunların yanında kırsal yörelerin toplumsal kişiyi etkisizleştiren ve edilgenleştiren hayat düzenlerinden kentleşme aracılığı ile insanların uzaklaşma olanak ve fırsatını bulması da rol oynamıştır.

Batı medeniyeti, deneysel bilim ve onun uygulaması olan teknik sanayi, bilim zihniyeti ve modern sosyal yardım kurum ve kuruluşları ile eski medeniyetlerden içerik olarak tamamen ayrılmaktadır (Turhan, 1958). Bu bağlamda sosyal devlet anlayışının gelişmesiyle sosyal politika kapsamı içine giren vatandaşların da sayıları artmıştır. Dolayısıyla 18. Yüzyıl Fransız Devriminden bu yana dünyaya yayılan ve haklar bakımından yasa karşısında konum olarak somutlaştırılan eşitlik kavramının günümüzde hayatın tüm yaşam alanlarındaki eşitsizliklerin de giderilmesine yardımcı bir değer olarak görülmeye başlanmıştır. Sosyal devlet anlayışının anayasalara girmesi de bu değer vermenin bir karşılığıdır.

Engelli çocukların ailelerinde kronik strese bağlı olarak çatışma ve boşanmalar çok fazla yaşanmaktadır (Aykanat vd., 2015). Buna rağmen engellilik durumu, sosyal kişilerin ve yakın aile bireylerinin baş etmeleri gereken sorunlar olarak görülmemektedir. Bunun yanında kamudan veya özel işverenden tekil talepler için tekil başvurularla çözümlenebilecek sorunlar olarak görülmekten çıkmaya da başlamıştır. Bu süreçten önceki zamanlarda varlıklı kişilerin sevap kazanmak için dağıttıkları hayırlar ve sadakalar söz konusudur.

Sosyal yardım ve hizmetlerle ilgilenen kurum ve kuruluşların kurulması gerek sosyal kalkınma planının gerçekleştirilmesi, gerek bu oluşumlarda görev alacakların yetiştirilmesi sosyoloji gibi sosyal bilimler sayesinde olabilmektedir (Turhan, 1958). Günümüzde artık her tür engellilik durumu için dernekler ve vakıflar gibi özel kurum ve kuruluşlar da bulunmaktadır. Bu oluşumlar, engelli bireylerin sorunlarını ortak isteklere dönüştürmekte ve çözüm için yetkililere başvuru yapmaktadırlar.

Ortak sorunları olanların bir araya gelmelerinde sosyal medyanın sunduğu haberleşme olanakları da etkili olmaktadır. Bu noktada modern sosyal yaşamın içinde aktığı ve bizim Dolaşım Ağı adını verdiğimiz mecranın sosyal kişilerin yanı sıra kolektif kişilikler dediğimiz dernekler, platformlar, kurumlar, dayanışma ağları ve örgütler gibi ikincil yani formal gruplara ev sahipliği yaptığı da görülmektedir. İşte 'kesişimsellik' (interseksiyonalite) bu noktada devreye giren bir kavramdır. Bu kavramı 1989'da ilk kullanan kişi Kimberle Crenshaw'dır (Samuels ve Ross-Sheriff, 2008). Kesişimsellik dezavantajlılığın tekil bireysel özellik değil ama bir kesişimsellik içinde ele alınması imkânını sunan bir tavır alış önerisidir. Çünkü modern yaşamda hiç kimse tekil kimlikli değildir. Toplumsal kişileri tekil kimlik içine sıkıştırmak, onları standardizasyon yoluyla kategorize etmek modern öncesine yani eski dünyaya aittir. Dolaşım Ağının geliştiği günümüzde sosyal kişiler çoğul kimliklidir. Başka bir ifadeyle, bir yandan hayatta pek çok başka kimliklerin ve referans gruplarının bulunduğu görmekte kendilerini hayatın içinde bir'den fazla 'öteki' ile özdeş görebilmektedirler. Önemli olan modern hayatta sosyal kişilerin çoğul kimlikli olduklarını ve dezavantajlılık söz konusu olduğunda bu kimliklerden bazılarının birbiriyle kesişme içinde olduklarını kavrayabilmektir. İşte kesişimsellik budur.

Kesişimsellik toplumsal cinsiyetin ırk, göç statüsü, tarih ve sosyal sınıf gibi diğer toplumsal kategorilerden bağımsız olarak incelenmesine karşı çıkan ikinci ve üçüncü dalga feminizmin kavramsallaştırdığı bir görüştür (Samuels ve Ross-Sheriff, 2008). Bu nedenle kesişimsellik bireylerin tekil kimlik kategorisine yerleştirilmelerine karşı gelişen bir anlayıştır. Bireylerin farklı boyutlara sahip olarak görülmeleri gerektiğini ve bu bakışın gerçeği daha isabetli olarak yansıtmaya imkânını sunduğunu ileri sürer. Çünkü herhangi bir konuda dezavantajlı olan engelli birey, bu özelliğini hayatın başka alanlarına da dezavantajlılık olarak taşımak zorunda kalmaktadır. Örneğin; bir yürüme engelli bireye tekerlekli sandalye temin etmek yetmemekte, kaldırımların eğiminin de ona göre hesaplanması gerekmektedir. Bunun için her engelli bireyin bir diğeri kadar kamunun olanaklarından yararlanma hakkına sahip olduğu anlayışı toplumun bir kültürel değeri olarak benimsenmiş ve toplumun idari kurumları bu değeri gerçekleştirecek biçim ve içerikte yapılandırılması gerekmektedir.

Modern toplum, sosyal devlet anlayışıyla yönetilen toplum olduğu için engelli bir insanın aynı anda birden fazla dezavantajlılığa sahip olma olasılığını bilmenin destekleyici kurumların daha gerçekçi kararlar almalarına ve başarı şansı yüksek politikalar oluşturmalarına, uygulamaya yönelik öneriler geliştirmelerine yol açacağı ileri sürülebilir. Hizmeti alan engelli birey için sorunlarına daha geniş bir açıdan bakmalarına, sorunları için daha kökten çözümler talep etmelerine destek olacağı düşünülebilir. Engelli bireyleri temsil eden kolektif kişiliklerin ise sorun sahipleri ve çözüm önericileri arasındaki ilişkinin daha verimli sonuçlar elde etmeye yönelik bir temele oturabilmesi için

daha donanımlı, daha bilgili ve daha araştırmacı olmaya yönelmeleri beklenmelidir. Dolayısıyla engelli bireylere kesişimsellik kavramı altında bakılan örneklerde birden fazla boyutta dezavantajlı olanların dayanışma ağları sayesinde bir araya gelişleriyle kazanımlarının arttığı, maruz kaldıkları sosyal dışlanmaya karşı sosyal içerilme olasılıklarının arttığı öne sürülebilir.

Spor Sosyolojisinde Araştırma Konusu Olarak Engellilik

Engelli sporları, fiziksel veya zihinsel engeli bulunan bireyler tarafından yapılan sporlardır (Güzel ve Kafa, 2016). Bu nedenle engelli olmanın spor ortamlarında ne gibi sorunlara neden olarak bir dezavantajlılık durumu oluşturduğu, ne tür sosyal engellerle karşılaştığı, bireysel veya takım olarak hangi spor dallarının spor kültüründe daha baskın olduğu spor sosyolojisi açısından en önemli konulardandır. Çünkü spor alanındaki her olay, olgu ve süreç spor sosyolojinin konusu olup spor sosyologlarının ve spor psikologlarının ilgi alanına girer. Örneğin sosyolojideki işlevselci yaklaşımı savunanlar sporu makro düzlemde ele almışlardır. Çünkü onlar için spor, olumlu anlamda ve toplumsal yaşamda spor kurumunun devamlılığını sağlayan işlevleri üzerinden ele alınmaktadır (Loy ve Booth, 2000). Bunun yanında spor sosyolojinin mikro (küçük), mezzo (orta) ve makro (büyük) düzlemlerde bir bilgi birikimi olduğunun farkında olmak gerekmektedir. Spor sosyoloji literatüründe genellikle mikro ve makro düzlemler ele alınmaktadır. Bu nedenle mezzo düzlemin yeterince ele alınmaması spor sosyolojinin bugün içine düştüğü bilimsel darboğazın temel nedenlerinden biri olduğunu ifade edebiliriz.

Özel gereksinimli bir çocuk ve genç için toplum temelli bir fiziksel etkinlik programı, halka açık ortamlarda yapılan sportif etkinlikler, rekreasyon programları ve akademik olmayan etkinlikler gibi uygulamaları içermektedir (Winnick ve Poretta, 2017). Bu nedenle sporun sosyolojik boyutu ile ilgilenenler toplum içinde yaşananlara daha detaylı erişebilmekte ve olup biteni daha içten kavrayabilmektedir. Çünkü gözlemlenen insanlar bilgiyi kendi yaşamlarına katarak hayatlarında bilinçli değişiklikler yapabilme fırsatını oluşturan bir kitledir. Bu bağlamda sosyal yaşamı dönüştürme girişimleri sosyologların uygulamaya yönelik çözüm önerileri ışığında daha başarılı olabilmektedir.

Engelli sporları; performans sporlarını, beden eğitimini, rehabilitasyonu ve boş zaman etkinliklerini kapsamaktadır (Doll-Tepper, 2007). Böyle geniş bir alan, engelliğin incelenmesini, engellilerin kendilerine ve onlarla iletişim ve etkileşim içinde bulunan aile, arkadaş ve destek sağlayıcı kurum görevlileri arasındaki ilişkiye odaklanmayı öne çıkarmaktadır. Buna rağmen, yapılan bir araştırmaya göre, engelli bireylerin fiziksel etkinliklere katılması konusunda sosyal engeller olarak kabul edilen nedenlerden biri aile engelidir (Ayan ve Ergin, 2017). Oysaki aile, fiziksel etkinlik konusunda çocuklarını cesaretlendirirse çocuklarının fiziksel etkinliğe katılım istekleri artmaktadır

(İnce, 2017). Bu bağlamda aile, engelli çocuğunu spor kulübüne veya engelli derneklerine kayıt yaptırıp çocuğun kaynaştırma olayına olumlu tutum göstermesine yardımcı olabilir (McKay vd., 2015). Sonuçta aile için engelli bireylerin dünyasını anlamanın yanında olumlu yönde değiştirmek de önemlidir. Bu bağlamda spor sosyolojisi, engelliğin nedenlerini ve toplumsal uzantılarını ortaya koymanın yanında engelli bireyin içinde yaşadığı toplumsal çevresinde ortaya çıkan olanak ve fırsatlardan yararlanmasının yöntemlerini de göstermesi gerekmektedir. Bu durum spor sosyolojisinin engellilik konusunu mikro seviyenin yanında mezzo seviyede de ele almasına yol açmaktadır. Bu ele alış performans, beden eğitimi, rehabilitasyon ve boş zaman boyutları ile olmaktadır.

Engelliler için performans sporlarında sosyolojik bakış açısı, insanlara etrafındaki insanları daha iyi tanıma olanağı sağlar. Örneğin engelli spor insanının diğer spor topluluklarındaki insanlar ile grupları anlama ve onlar hakkında empati yapabilme yeteneği sosyolojik bakış ile geliştirilebilir (Afacan, 2022). Bu yönüyle performans sporları, yeni arkadaşlıkların kurulmasına ve sosyal kaynaşmaya katkı vererek engelli bireylerin topluma kazandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Yetim, 2005). Tüm bunların yanında performans sporları, engellilerin psiko-motor ve kişilik gelişimine olumlu şekilde etki etmektedir (Beasley, 1982).

Engelliler için beden eğitimi çok boyutlu işleve sahiptir. Örneğin beden eğitimi ve spor etkinlikleri engelli bireylerin gerek engelleri dolayısıyla içinde buldukları psikolojik durumu ve gerekse toplumun kendilerine karşı olan tavırlarının doğal sonucu olarak ortaya çıkan saldırganlık, öfke ve kıskançlık gibi duygularını kontrol etmelerini sağlar (Kınalı, 2003). Bu durum, engelli bireyin bir beden eğitimi etkinliğine katılımı onun farklı kimlik ve rollerini keşfetmesini sağlar, kendini algılamasını değiştirme fırsatı sunar, birlik duygusunu ortaya çıkarır ve engelin farkındalığını azaltır (Groff vd., 2009). Bu amaçla yapılan ve engelli insanlara sunulan fiziksel, zihinsel, duygusal, sosyal ve akademik eğitime özel eğitim denir (Bateman ve Cline, 2016). Dolayısıyla engelliler için beden eğitimi aynı zamanda bir özel eğitimidir.

Engelliler için sporunun amaçlarından biri rehabilitasyon ve entegrasyon sayesinde hayat kalitesini yükseltmektir (Kosel, 1981). Sporcular başta olmak üzere spor insanlarının kendi yeteneklerine güvenmesi ve kendinden emin olması demek olan özgüven (Afacan, 2019), hayat kalitesinin artması için gerekli bir duygudur. Çünkü engelli bireylerin rehabilite edilmelerinde ve yetersizliklerini azaltmada spor önemli bir olgudur (Case vd., 2020). I. ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra pek çok bedensel engelli insanın ortaya çıkması o güne kadar yeterince önemsenmeyen engelli insanların rehabilite edilmesi gerektiğini daha net ortaya koymuştur (Sherril, 1986). Buna göre rehabilitasyon sporu, engelli bireyin motorik, psikolojik, sosyolojik ve tıbbi alanlarda gelişimi için rehabilitasyonun hedeflerine ulaşmasına yardımcı olur (Haep, 1995). Rehabilitasyon hedeflerinden biri olan entegrasyon ise örneğin hafif derecede zihinsel yetersizliği olan bir çocuğun yaşlılarından

kabul gördüğünde onlarla anlaşılabilir bir arada olabilmelerini sağlar (Çoban, 2005). Bu durum engelli bireyin sosyolojik açıdan entegrasyonu için önemli bir örnektir.

Engelliler için boş zaman, zorunlu çalışma zamanı ile bedensel gereksinimlerin karşılandığı zamanlardan kalan, kişinin serbest olduğu, dinlendiği, gezdiği, spor yaptığı, tiyatroya veya sinemaya gittiği, balık tuttuğu vb. zamandır (Bal, 2020). Engelli bireyin sportif etkinliklere katılması ile ilgili yaşadığı sorunlardan biri zaman sorunudur (Tenenbaum ve Eklund, 2007). Serbest zaman veya üçüncü zaman da denilen boş zaman, engelli birey için sportif alanda çalışabildiği, üretebildiği ve keyif aldığı bir zaman demektir. Bu bağlamda engelli bireylerde sporun bir boş zaman etkinliği olarak olumlu katkıları olmaktadır.

Engelliler için fiziksel etkinlik; bir hizmet olarak meslek alanı, bir disiplin olarak akademik alan, bir dinamik sistem olarak kuramın ve uygulamanın birleşimi, bir savunma ağı olarak engelli bireyin hakkını korumaktır (Özer, 2010). Örneğin, kurucu üyeleri arasında Şenes Erzik ve Emin Cankurtaran gibi spor insanlarının da olduğu ve 13 Temmuz 1999 tarihinde kurulan Türkiye Engelliler Spor Yardım ve Eğitim Vakfı (TESYEV)'nin hedefi, engelli insanlarımızın da sporla sosyal yaşama kazandırılmasına katkı sağlamaktır (Erzik, 2020). Bu bağlamda engelliler için spor konusu, bakanlıklar gibi toplumsal kurumlar ile dernekler gibi toplumsal örgütler tarafından mezo seviyede de ele alınmasını gerektirmektedir. Çünkü mezo seviyedeki dezavantajlılarla ilgili olabilecek, kolektif kişilikler olan orta boy birimlerin belirlenip o birimlerin iş ve işleyişlerinin değerlendirilmesi dezavantajlılar için yararlı olacaktır.

Toplum hayatında devletin artan rolüne bağlı olarak cezaevi, huzurevi, bakımevi ve hastane gibi kuruluşların kurulması ve bunların sosyal hizmet başlığı altında toplanması ile halka bir dizi hizmetler sunulmaktadır (Giddens, 1982). Örneğin, Avrupa Konseyi, üye ülkeler için engellilerde spor politikası konusunda, okullara devam eden engelli çocuklara uygun beden eğitimi ve spor olanağının sağlanması konusunda tavsiye kararı almıştır. Bu karar doğrultusunda engelli sporlarında öğrenim göreceklein uygun bir eğitimden geçirilmesi için eğitim hizmetlerinin teşvik edilmesi gerekmektedir (Avrupa Konseyi [AK], 1991).

Beden, toplumun dışında var olan ve yalnızca fiziksel bir olgu değildir. Çünkü insan bedeni, toplumsal deneyimler kadar ait olduğumuz grubun normları ve değerleri tarafından da etkilenmektedir (Giddens, 2006). Böylelikle “Engelli sporları niçin sosyologların ilgi alanına girmektedir?” sorusunun yanıtını ortaya çıkmaktadır. Engelli birey ve onun yapıp ettiği her şeyin toplumsal bir uzantısı bulunmaktadır. Engelli sporlarının temelini de toplum olduğunu düşünürsek devletin sosyal hizmet olarak engelli vatandaşlarının spor olanaklarını arttırmak için makro seviyede toplum düzleminde ve uluslararası boyutta merkez ve taşra teşkilatları ile devrede olması gerekir. Bu

gereklik bağlamında yönetmelik ve kaynak aktarımı gibi konuların da spor sosyolojisi açısından araştırılması önemlidir.

Spor, ister amatör, isterse profesyonelce yapılsın sosyolojinin araştırma alanına girer. Amatör şekilde yapılırsa boş zaman kurumuna ait olur ama kazanç amaçlı profesyonel şekilde yapılırsa ekonomik sistemin bir alt sistemi olur (Bal, 2020). Bu nedenle spor sosyolojisi, engelli sporları için "Engelli sporu nedir? Engelli sporcu kimdir? Engelli sporcu ile toplum arasındaki ilişki nedir? Engelli sporlarının diğer spor türlerinden farkı nedir?" türünde sorulara yanıt aramaktadır. Bu bağlamda spor sosyoloji, kuram ve kavram üretmenin yanında politika da öneren bir bilimsel alandır. Bu özelliği ile engelli sporcular için sosyal politikaların belirlenmesinde, onların planlanması ve uygulanmasında spor sosyolojisi önemlidir. Bu kapsamda uygulamalı spor sosyolojisinin makro, mezzo ve mikro seviyelerdeki sorunlara çözüm olarak uygulamaya yönelik öneriler sunması gerekmektedir. Genel Sosyolojinin bilgi birikimi ve spor sosyolojisinin bu birikime dayalı olarak engelli sporları konusunda çalışmalar yapması ve sorunlara çözüm önerilerinde bulunması Türkiye gibi az gelişmiş ülkeler için çok değerli olacaktır. Örneğin, Özer (2010)'e göre engelli sporcuların medya aracılığı ile tanıtılması, popüler insanların engelli bireylere yönelik etkinliklere katılması, engelli sporları ile ilgili belgesellerin, dizilerin ve reklam filmlerinin yayınlanması engelli bireylerin toplum tarafından kabulünü arttırmada faydalı olacaktır.

Engelli bireyler için düzenlenen fiziksel etkinlik ve spor programları onların daha sağlıklı bir yaşam sürmelerini destekler ve topluma katılım düzeylerini artırır (Hekim ve Tokgöz, 2016). Her engelli spor insanı, içinde bulunduğu spor kültürünü yansıtır. Çünkü spor, engelli birey için sosyalleşmenin gerçekleştiği en önemli toplumsal kurumlardan biridir. Bu nedenle spor sosyolojisi, engelli spor insanının spor ortamlarında ortak anlamları paylaşma ve farklı anlamlara saygı duyma temelinde sosyalleşme sürecini araştırır.

Toplumlar kendi aydınını, yazarını, felsefecisini ve sanatçısını yetiştirdiği gibi spor insanını da yetiştirmektedir (Şahin, 1998). Bu spor insanları sadece tek bir spor alanında değil, farklı dallarda da çalışabilecek özelliklere sahip olmalıdır. Bu durumun en iyi örneklerinden birisi, 1998 yılında Türkiye Engelliler Spor Federasyonu Başkanlığı'na seçilen Yavuz Kocaömer'in, FIFA ve UEFA'da görevli Şenes Erzik'i yönetim kurulu üyesi yapmasıdır (Erzik, 2020).

Bireyselleştirilmiş Eğitim Planı (BEP), özel eğitime gereksinimi olan bireylerin gelişim özellikleri, eğitim performansları ve gereksinimleri doğrultusunda hedeflenen amaçlara yönelik hazırlanan ve bu bireylere verilecek destek eğitim hizmetlerini de içeren bir özel eğitim programıdır (Özer, 2020). Spor Sosyolojisi, Bireyselleştirilmiş Eğitim Planı (BEP) gibi uygulamalar aracılığıyla engelli sporcuların emeklerinin sömürülmesini önlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda

toplumun engelli sporları ile ilgili düşünce ve eylem tarzlarını düzenlemeye ve planlamaya çalışmaktadır. Bu şekilde sağlanacak toplumsal süreklilik, spor ortamlarındaki engelli bireylerin rol ve ilişki formlarını da geliştirmektedir.

Benzer durumda olan çok sayıda bireyin, kurum tarafından çerçevelendirilmiş ve resmi olarak düzenlenmiş bir yaşam şeklinin olduğu ikamet ve çalışma yerine total kurum denir. Bu kurumlardan biri, hem aciz hem de zararsız kabul edilen insanların bakımı ve gelişimi için kurulmuş kurumlardır (Goffman, 1961). Engelli bireylere spor yapma hizmeti veren spor kulüpleri bu kurumlara bir örnektir. Spor Sosyolojisi, engellilikle ilgili total kurumlar gibi sosyal birimlerin kendilerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmaktadır. Bunu yaparken sosyal birimlerin spor yapan engellilerin davranış değişikliğini sağlama konusunda eğitim, öğretim ve yönlendirme işlerini takip edip değerlendirmektedir. Böyle bir değerlendirme, engelli bir sporcunun spor yaptığı alanda yeteneklerini tanımlaması ve geliştirmesi için somutlaştırılmış bulgular sunmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye nüfusunda önemli bir oranı olan engelli insanlar için spor alanında etkin ve verimli hizmetler ve sorunlar için çözüm önerileri sunmak spor sosyolojisi ile ilgilenen her akademisyenin başlıca görevleri arasında olmalıdır. Çünkü spor sosyolojisine göre, dış dünyanın alıcısı ve kavrayıcısı niteliğindeki spor insanını, somut bir toplumun üyesi özelliğine sahip insandan ayıramayız. Bu nedenle spor sosyolojisinin bakış açısıyla yapılacak araştırmalarda, özellikle spor ortamlarında engelli sporcuları dezavantajlı bir duruma iten etkenler eleştirel bir değerlendirme ile ele alınmalıdır.

Bu bağlamda sporda psikososyolojik alanlarda çalışanların, kitap ve makalelerden okuduklarından akıl yürüterek engelliler hakkında bilgi ve düşünce üretme yolundan uzaklaşıp engellilerin sportif yaşamlarından veriler toplayarak ulaştıkları verileri bilgiye dönüştürme çabaları, engelli sporlarının gelişimi için en gerekli ve önemli yoldur.

Spor sosyolojisi ile ilgilenen spor bilimcilerin ve sosyologların engelli sporları konusunun makro ve mezo boyutlarına odaklanmaları ve bu bağlamda sosyolojik kuram ile kavramların doğrultusunda uygulamaya yönelik çözüm önerileri getirmeleri gerekmektedir. Örneğin;

1. Türkiye yüzyılında engelli sporlarının geçmişten günümüze gelişimini ve durumunu konu edinen çalıştay ve sempozyumlar düzenlenmelidir.
2. Spor kulüpleri, engelli sporcuların yeteneklerini keşfetmek ve onları geliştirmek için tasarlanmalıdır.

3. Spor yöneticileri, engelli sporcuların spora devam etmeleri için planlar yapıp organizasyonlar gerçekleştirmelidir.
4. Antrenörler, engelli sporcuların yeteneklerini geliştirmek için beceri eğitimine önem vermelidir.
5. Aileler, engelli bireylerin spora yönlendirilmesi konusunda teşvik edici ve cesaret verici olmalıdır.
6. Aracı kurumlar olarak Spor Bakanlığı, Valilikler, Kaymakamlıklar, Belediyeler ve Sivil Toplum Kuruluşları engelli sporların gelişimi için maddi ve manevi her türlü desteği vermelidir.

Spor sosyolojisinde ortaya çıkan son gelişmeler, engellilik ve engelli sporlarının sosyolojik açıdan araştırılmasında engelliğin odak noktaya alınmasının gerekliliğine değinmektedir.

Kaynakça

- Afacan, E. (2019). *6 haftalık psikolojik beceri (mental) antrenmanının futbol hakemlerinin özgüven, kaygı ve mesleki tükenmişlik düzeylerine olan etkisi*. Basılmamış Doktora Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Afacan, E. (2020). *Beden eğitimi ve sporun sosyolojik boyutları*, Akademisyen Kitabevi, Doi: 10.37609/akya.745
- Afacan, E. (2022). Sporda yabancılaşmaya sosyolojik bakış, *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, 27, Doi: 10.17368/uhbab.2022.27.02
- Avrupa Konseyi (1991). *Herkes için spor yasası-özürlüler*, Çeviri: M. Can Şipal, GSGM Yayınları, Yayın No:104, Ankara.
- Ayan, S., ve Ergin, M. (2017). Özel gereksinimli bireylerin fiziksel aktivite programlarına katılımlarını engelleyen faktörlerin incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 12(25), Doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12231>
- Bal, H. (2020). *Kurumlar sosyolojisi*, Sentez Yayıncılık.
- Bateman, D. F., ve Cline, J. L. (2016). *A teacher's guide to special education*. Ascd.
- Beasley, C. R. (1982). Effects of a jogging programme on cardiovascular fitness and working performance on mentally retarded adults. *American Journal of Mental Deficiency*, 86(6), 609-613.
- Case, L., Schram, B., Jung, J., Leung, W., ve Yun, J. (2020). A meta-analysis of the effect of adapted physical activity service-learning programs on college student attitudes toward people with disabilities. *Disability and Rehabilitation*, 43(21), 2990-3002. Doi:10.1080/09638288.2020.1727575
- Çoban, A. (2005). *Müzikterapi*, Timaş Yayıncılık.
- Doll-Tepper, G. (2007). International developments in sports for persons with a disability. *Sobama Journal*. 12(1), 7-12.
- Eripek, S. (2009). *Zihinsel yetersizliği olan çocuklar*, Maya Akademi.
- Erzik, Ş. (2020). *Olmaz olmaz demeyin, olmaz olmaz!*, Sia Kitap.
- Genç, Y., ve Çat, G. (2013). Engellilerin istihdam ve sosyal içerleme ilişkisi, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 363-394.
- Giddens, A. (1982). *Sociology a brief but critical introduction*, Macmillan Education Ltd, London.
- Giddens, A. (2006). *Sociology*, Polity Press.
- Girgin, B. A., ve Balcı, S. (2015). Fiziksel engelli çocuk ve ailesinin evde bakım gereksinimi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(2), 305-317.
- Goffman, E. (1961). *Asylums: essays on the condition of the social situation of mental patients and other inmates*, Anchor Books.

- Groff, D. G., Lundberg, N. R., ve Zabriskie, R. B. (2009). Influence of adapted sport on quality of life: Perceptions of athletes with cerebral palsy. *Disability Rehabilitation*, 31(4), 318-326. Doi: 10.1080/09638280801976233
- Güzel, N. A., ve Kafa, N. (2016). *Engellilerde spor ve sınıflandırma*, Gazi Kitabevi.
- Haep, H. (1995). Gesellschaftliche rehabilitation durch sport, Zeitschrift, *No Limits*, 30-32.
- Hekim, M., ve Tokgöz, M. (2016). Zihinsel engelli çocuklarda motor gelişim yetersizlikleri: motor gelişimin desteklenmesinde fiziksel aktivite ve sporun önemi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(17).
- İnce, G. (2017). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuğa sahip ebeveynlerin spor ile ilgili görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 18(01), 109-124. Doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.302891
- James, J. C., ve Wu, C. (2006). Editors' introduction: race, ethnicity, disability, and literature: intersections and interventions, *Melus*, 31(3), 3-13.
- Kınalı, G. (2003). *Zihin engellilerde beden-resim-müzik eğitimi, farklı gelişen çocuklar*. (Ed: A. Kulaksızoğlu), Epsilon Yayınları.
- Kosel, H. (1981). *Behindertensport: Körper-und Sinnesbehinderte; Handbuch für Sportlehrer, Übungsleiter, Ärzte, Krankengymnasten, Erzieher und Studierende*. Pflaum.
- Loy, J. W., ve Booth, D. (2000). Functionalism, sport and society. *Handbook of Sports Studies*, 8-27.
- McKay, C., Block, M., ve Park, J. Y. (2015). The impact of Paralympic School Day on student attitudes toward inclusion in physical education. *Adapted Physical Activity Quarterly*, 32(4), 331-348. Doi: 10.1123/APAQ.2015-0045
- Özer, D. S. (2010). *Engelliler için beden eğitimi ve spor*, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özer, D. S. (2020). *Özel gereksinimli öğrenciler için beden eğitimi*, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Samuels, G. M., ve Ross-Sheriff, F. (2008). *Identity, oppression, and power: Feminisms and intersectionality theory*. Los Angeles: Sage Publications.
- Sherril, C. (1986). *Adapted physical education and recreation amultidisciplinary approach*, WM.C Brown Publishers Dubuque Lowg.
- Şahin, M. (1997). *Spor ahlakı ve sorunları*, Evrensel Basım Yayın.
- Tenenbaum, G., ve Eklund, R. C. (2007). Exercise adherence. *Handbook of sport psychology*. Third ed. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc, 516-8.
- Turhan, M. (1958). *Garphlaşmanın neresindeyiz?*, Yağmur Yayınevi.
- Yetim, A., (2005), *Sosyoloji ve spor*. Topkar Matbaacılık.
- Yılmaz, E., ve Batu, E. S. (2016). Farklı branştan ilkokul öğretmenlerinin bireyselleştirilmiş eğitim programı, yasal düzenlemeler ve kaynaştırma uygulamaları hakkındaki görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 17(03).
- Winnick, J. P., ve Poretta, D. L. (2017). *Adapted physical education and sport*. Sixth Edition. Human Kinetics, Champaign, Illinois.

Bu eser [Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) ile lisanslanmıştır.